

ПРО СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПРУСТІВСЬКОЇ ФРАЗИ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Розглянуто різні способи відтворення синтаксичної будови психологічної прози М.Пруста в українському художньому перекладі. Виявлено синтаксичні трансформації для передачі особливостей і функцій синтаксичних побудов першотвору в цільовому тексті.

Ключові слова: синтаксичні структури, довжина речення, синтаксичні перетворення.

У царині українського перекладознавства приділяється велика увага проблематиці адаптації синтаксичної структури вихідного тексту до норм цільової мови. В англо-українському перекладі над вирішенням даного питання активно працюють В.І.Карабан та І.В.Корунець, у французько-українському – О.І.Чердніченко, в німецько-українському – А.М.Науменко, Т.Р.Княк та ін. Проте кожен вид перекладу ставить перед перекладачем чимраз нові завдання, виконання яких вимагає творчого підходу та високого рівня професійної компетенції перекладача.

У зв'язку із цим вивчення прийомів відтворення синтаксичної структури М.Пруста, що характеризується своєрідним синтаксичним устроєм, який найкраще передає авторську інтенцію (злиття в єдиний художній образ фрагментів спогадів; найточніше зображення вражень, які виникають під впливом образів, що випадково зринають у свідомості; вираження неподільності багатьох асоціацій та взаємопроникнення переживання і думки), набуває особливої актуальності в контексті дослідження проблем рецепції художнього твору іншомовним читачем.

Отже, метою даного дослідження є виявлення та аналіз способів передачі синтаксичної структури прустівської фрази в українському художньому перекладі.

Об'єкт дослідження – синтаксис творів роману М.Пруста "У пошуках втраченого часу".

Предметом дослідження є різні способи відтворення синтаксичної структури прустівської фрази.

Актуальність обраної для аналізу теми впливає зі спрямованості сучасної перекладознавчої науки на вивчення методів та прийомів, до яких вдаються українські перекладачі для адаптації тексту оригіналу до норм мови перекладу та адекватного відтворення вихідного тексту.

Дослідники перекладознавчої науки часто пов'язують синтаксичні перетворення вихідного тексту із розщепленням складного речення та об'єднанням двох чи більше коротких речень в одне [5, 6, 10, 12, 16]. Такий підхід до розгляду синтаксичних модифікацій першотвору пов'язаний із міркуванням про те, що мови можуть відрізнятися сту-

пенем виокремлення головних і другорядних предметних ситуацій, що позначаються реченням [6, с. 260]. Окрім граматичних, розщеплення розгорнутого речення обумовлюється ще й прагматичними чинниками: трансформації вихідного речення можуть призводити до комунікативної надлишковості чи стилістичної неадекватності кількості підрядних чи інших синтаксичних зворотів [5, с. 217]; прагненням забезпечити кращу читабельність тексту, оскільки читачеві буває важко орієнтуватися в логіко-смыслових зв'язках компонентів складних речень [6, с. 306], більшу ясність, легкість, ніж та, що досягається при збереженні синтаксичної єдності оригіналу [16, с. 265]. Однак необхідно пам'ятати, що перерозподіл складу й довжини речення змінює синтаксичний малюнок і абзацу, і тексту, перерозподіляє інформативно-логічні та емоційно-експресивні акценти [11, с. 85].

Щодо об'єднання речень зауважено, що іноді воно може виходити за межі абзацу. Це пояснюється тісним логічним зв'язком між абзацами, особливо тоді, коли в них розгортається одна й та ж сама думка [9]. Такі синтаксичні одиниці утворюють складне синтаксичне ціле – відрізок висловлювання, який складається з кількох речень і являє собою структурно-смыслову єдність [там само].

Праця М.Д.Кірілової присвячена розгляду двох провідних характеристик речення – довжини та структури як взаємопов'язаних компонентів одного цілого [7]. Автор доходить висновку про неминучість перетворень вихідного тексту у процесі його відтворення цільовою мовою, що зумовлюється двома чинниками: об'єктивним та суб'єктивним. Об'єктивність перекладацьких трансформацій вчений пояснює системними розбіжностями двох мов, що проявляються на всіх рівнях. За спостереженням перекладознавця, трансформації, викликані мовними відмінностями, торкаються перш за все структури речення (усічення деяких конструктивних слів, заміна аналітичних форм флексивними), спричиняючи, водночас, скорочення довжини речення [7, с. 14]. Суб'єктивний характер трансформацій вихідного тексту пов'язаний з особистістю й власним творчим потенціалом перекладача, його соціокультурною та лінгвістичною підготовкою, хронологічною, віковою й історико-географічною дистанцією між ним і автором оригіналу [7, с. 5-6].

Досліджуючи синтаксичні проблеми перекладу, Н.Л.Ольшанська та Н.М.Балаян також доводять висновку про зміну кількісних характеристик речення в перекладі: зменшення середньої довжини речення у процесі його відтворення цільовою

мовою [13, с. 70]. Зміна кількісних характеристик речення зумовлена системно-структурними розбіжностями двох мов (зокрема, вилученням дієслова зв'язки), супроводжується різким падінням частотності повних речень у цільовій мові [там само].

Із синтаксичними труднощами перекладу тісно пов'язане питання адекватного відтворення інформаційно-комунікативної структури вихідного висловлювання, яке неодноразово ставало предметом перекладознавчих розвідок [3, 5, 6, 17, 22].

Інформаційно-комунікативна структура висловлювання виражається категоріями актуального членування (тема і рема / дане і нове). Це основні організатори зв'язності тексту, руху думки від одного речення до іншого [4, с. 118]. Найбільш оптимальним варіантом передачі смислової структури цільового тексту фахівці даної галузі визначають зміну порядку слів [5, 6, 17, 22]. Такий підхід до вирішення даного питання аргументується відмінністю способів побудови смислової структури висловлювання в мовах оригіналу та перекладу. Наприклад, у французькій мові, для якої характерний логіко-синтаксичний паралелізм, логічне виділення забезпечується прогресивним порядком слів: суб'єкт перед дієсловом, дієслово перед атрибутом, прямий додаток перед непрямим і обставиною *le soleil hûit; la terre est ronde; Paul donne un livre à son frère; le guerrier tue son ennemie d'un coup d'épée* [1, с. 230]. Для української мови, навпаки, характерна підвищена частотність інверсивних конструкцій. Таку особливість української мови можна пояснити тенденцією до антиципації, що спричинено першорядною роллю флексій для вираження логічних і синтаксичних зв'язків у реченні [22, с. 73]. Відповідно, перекладач у процесі перекодування вихідного тексту українською мовою повинен враховувати той факт, що інверсія граматичного підмета, який відповідає логічному підмету висловлення, в українській мові не формальна, а підпорядкована конкретній комунікативній меті: виділенню логічного центру, що забезпечує актуальне членування речення [там само].

Враховуючи той факт, що вихідна та цільова мови характеризуються системно-структурними розбіжностями, які й зумовлюють синтаксичну деривацію у процесі міжмовної комунікації, дослідження перекладознавців досить часто спрямовуються на вивчення та аналіз окремих синтаксичних перешкод перекодування оригіналу цільовою мовою [2; 8; 12; 14; 18; 19].

Так, О.О.Мушніна, аналізуючи синтаксичні особливості українського перекладу англійської науково-технічної та художньої літератури [12], звертає увагу на специфіку перекладу на рівні словосполучень, а саме дво-, три- та багатокомпонентних препозитивних атрибутивних груп; характерні риси перекладу на рівні речень – прийоми передачі синтаксичних структур, зокрема речень з агентивним

підметом, вираженим іменником-неістотою, суб'єктно-предикативних інфінітивних зворотів, каузативних, абсолютних та емпатичних конструкцій [12, с. 7-8].

Н.О.Федотова розглядає синтаксичні аспекти перекладу на прикладі суб'єктних трансформацій [18]. Суб'єктні трансформації – це частковий випадок синтаксичних трансформацій, який зводиться до заміни поверхневої структури вихідного речення синонімічною поверхневою структурою цільового речення за умов збереження інваріантності смислу [18, с. 5]. Як зазначає дослідниця, суть такої заміни полягає в тому, що актант глибинної структури речення, який у вихідному реченні на поверхневому рівні реалізується як підмет речення, внаслідок перекладу змінює свою поверхневу функцію і в цільовому реченні реалізується вже як другорядний член речення (додаток, обставина, означення). За умов застосування трансформації розгортання предиката він також може реалізуватися як присудок. При цьому значення, що має цей актант на глибинному рівні, за умов адекватно виконаного перекладу, не змінюється [18, с. 13]. Причиною такої трансформації полягає в міжмовній синтаксичній асиметрії.

Аналізуючи перекладацькі трансформації вербалізації, О.В.Борисова також порушує питання синтаксичних перетворень у процесі міжмовної комунікації [2]. Трансформація вербалізації – це перекладацька лексико-граматична трансформація, внаслідок якої в реченні перекладу збільшується кількість вербальних ознак (зокрема, безособова форма дієслова передається особовою формою, іменні частини мови перекладаються дієслівними словоформами тощо), у реченні з'являються додаткові дієслівні форми або відбувається заміна інших частин мови дієслівними формами [2].

К.А.Кузьміна розглядає діаметрально протилежний прийом міжмовних перетворень – трансформацію номіналізації [8]. Номіналізація – це процес збільшення в тексті перекладу номінативних елементів, функцій, ознак або статичних сем унаслідок зменшення в перекладі дієслівних елементів, функцій, ознак або динамічних сем відповідного тексту оригіналу [8, с. 5].

М.В.Якубук спрямовує своє дослідження на розгляд особливостей перекладу французьких безособових речень [19]. Учений доходить висновку про відмінність французької та української мов щодо відбору безособових речень, які виступають у тексті як знак стихійності, безсуб'єктності, процесності, предикації. За спостереженням перекладознавця, характерною рисою української мови є вдвічі частіша репрезентація описуваних явищ як стихійних, незалежних від волі діяча, ніж у французькій [19, с. 133], що, на думку автора, можна пояснити особливостями національного художнього мислення [19, с. 129].

Р.П.Осадчук вивчає особливості відтворення син-

таксичної специфіки М.Пруста в російському перекладі М.М.Любимова [14]. Дослідник звертає особливу увагу на способи передачі розгорнутих синтаксичних періодів оригіналу, зокрема, нехарактерних для російської мови парантетичних конструкцій.

Зіставлення оригіналу психологічного роману М.Пруста з його відповідником українською мовою дозволяє констатувати високу майстерність перекладу, що забезпечується адаптацією синтаксичної будови першотвору до норм цільо-

Un donjon sans épaisseur qui n'était qu'une bande de lumière orangée et du haut duquel le seigneur et sa dame décidaient de la vie et de la mort de leurs vassaux avait fait place – tout au bout de ce "côté de Guermantes" ... alors que le voyageur qui quittait Beauvais à la fin du jour ne voyait pas encore le suivre en tournoyant, dépliées sur l'écran d'or du couchant, les ailes noirs et ramifiées de la cathédral [20; с. 17-18].

Перед нами типова синтаксична структура психологічної прози М.Пруста. У даному описі – місцевість "Германської сторони" – споглади минулого тісно переплітається з детальним зображенням вражень, які зринають у свідомості читача. Як демонструє приклад, перекладач зберіг розгалужену будову вихідного речення. Проте для адаптації першотвору до норм цільової мови виникла необхідність вдатися до окремих синтаксичних перетворень:

1. Компресія синтаксичної конструкції: *décidaient de la vie et de la mort – вирішували долю.*

2. Спрощення синтаксичної конструкції: *où devaient plus tard surgir – де згодом повиростають*, що відбулося внаслідок вилучення дієслова *devaient* та заміни інфінітивної форми дієслова *surgir* (*появлятися*) формою майбутнього часу *повиростають*.

3. Переміщення синтаксичних конструкцій: *comme l'Arche du Déluge au sommet du mont Ararat – як на горі Арарат – ковчег.*

4. Заміна одночленної конструкції двочленною: *anxieusement penchés aux fenêtres pour voir – які боязко визирають з вікон і дивляться.* Дана трансформація зумовлена трансформацією дієприкметника минулого часу *penchés* у дієслово *визирати* у 3-й особі множини теперішнього

Car avec cette singularité des Guermantes qui, au lieu de se conformer à la vie mondaine, ... le baron, gardant ce temps pour la lecture, la recherche des vieux bibelots, etc., ne faisait jamais une visite qu'entre 4 et 6 heures du soir [21, с. 4].

Ціла система сурядних і підрядних речень, що вводяться відповідними сполучниками суряд-

вої мови з урахуванням особливостей тематично-рематичної побудови речення. Розповідь розгортається легко й вільно, не спостерігаються скованість, підпорядкованість іноземній формі. Водночас можна стверджувати, що А.Перепада загальною добросовісно підійшов до задачі ознайомлення українського читача зі складними, розгалуженими синтаксичними побудовами М.Пруста, про що свідчить намір перекладача зберегти довжину оригінального речення. Наприклад:

Там, де бовванів безтілесний донжон, який був лише пасмугою помаранчевого світла і з верхотури якого сеньйор та його малжонка вирішували долю своїх васалів, нині стелився – аж наприкінці "Германтської сторони", ... тоді як мандрівець, який покинув на схилку дня Бове, ще не бачив позад себе на скруті невідступних, розпростертих на золотому екрані заходу чорних гіллястих крил бовейської катедри [15; с. 8].

часу, що супроводжується лексичною трансформацією, а саме прийомом смислового розвитку – заміною причини процесом. Такий прийом перекладу привів до заміни неозначеної форми дієслова (інфінітива) *voir* (*бачити*) дієсловом теперішнього часу *дивляться*.

Однак, будучи двома самостійними художніми системами, переклад і оригінал виявляють різницю в розподілі основних синтаксичних параметрів – довжині і структурі речення, що може бути викликано нормами цільової мови чи вимогами логічної побудови висловлювання.

Зіставний аналіз розподілу синтаксичних моделей у французькому й українському текстах роману дозволив встановити ряд перетворень, що спостерігаються при відтворенні основних синтаксичних характеристик речення в перекладі. Скорочення довжини речень у цільовому тексті, що є наслідком розщеплення складних (складносурядних або складнопідрядних) речень оригіналу на самостійні елементи, спричинює спрощення їхньої структури за рахунок уникнення сурядного (підрядного) та безсполучникового зв'язку між компонентами складного речення оригіналу.

У наступному прикладі спостерігаємо уникнення сурядного зв'язку між компонентами складних утворень оригіналу:

- Германти славилися тим, що замість дотримуватися світського життя, ... Тимчасом як барон уранці читав, вештувся по антикварах тощо, а визитував між четвертою і шостою [16, с. 6].

ності (*et, ainsi que, mais*), підрядності (*qui, que*) чи безсполучниковим зв'язком, у цільовому тек-

ті розщеплюється на два окремі синтаксичні утворення. При цьому у процесі перекладу даного речення перекладач вдався до таких прийомів:

1. Заміна одночленної номінативної конструкції двочленною дієслівною: *avec cette singularité des Guermantes – Германти славилися тим;*

2. Вилучення номінативної конструкції: *cette chose sans valeur;*

3. Спрощення синтаксичної конструкції: *le baron, gardant ce temps pour la lecture – тимчасом як барон уранці читав.*

Відповідне спрощення відбулося в результаті заміни дієприкметникової конструкції *gardant ce temps* (який зберігав цей час) сполучником *тим-*

Avec la "sensibilité" prétendue des nerveux grandit leur égoïsme; ils ne peuvent supporter de la part des autres l'exhibition des malaises auxquels ils prêtent chez eux-mêmes de plus en plus d'attention. Françoise, qui ne laissait pas passer le plus léger de ceux qu'elle éprouvait, si je souffrais détournait la tête pour que je n'eusse pas le plaisir de voir ma souffrance plainte, même remarquée [20, с. 14].

Як бачимо, двом реченням першотвору у цільовому тексті відповідає одне складне синтаксичне утворення, об'єднане за допомогою розділового знака (:). Крім того, у цьому варіанті перекладу використано й інші перетворення оригіналу:

1. Спрощення синтаксичної конструкції: *ils ne peuvent supporter de la part des autres l'exhibition des malaises – співчувати чужим гризотам вони незугарні.*

2. Антонімічний переклад: *Françoise, qui ne laissait pas passer le plus léger de ceux qu'elle éprouvait – Франсуаза бідкалася, тільки-но щось дошкуляло їй.*

3. Заміна особового речення безособовим із використанням антонімічного перекладу: *pour que je n'eusse pas le plaisir – а то мені ще, чого доброго, полегшає.*

Підсумовуючи проаналізовані приклади, можна стверджувати, що системно-структурні розбіжності мов оригіналу та перекладу зумовлюють необхідність використання різних трансформацій вихідного тексту у процесі його відтворення цільовою мовою. Роз'єднання складних синтаксичних побудов оригіналу (за рахунок уникнення сурядного/підрядного чи безсполучникового зв'язку) та об'єднання двох самостійних речень в одне супроводжуються різними синтаксичними перетвореннями, які сприяють адаптації першотвору до норм української мови: компресія/спрощення/переміщення/вилучення синтаксичних конструкцій, заміна одночленної конструкції двочленною, заміна особової конструкції безособовою.

часом і транспозиції іменника *la lecture* (читання) у дієслово *читав*, що зумовило вербалізацію іменника *la recherche* (пошук).

Паралельно з роз'єднанням складних синтаксичних утворень спостерігається і протилежна тенденція – об'єднання двох самостійних речень вихідного тексту в одне в цільовому тексті. Такий перекладацький прийом передбачає компенсацію порушення, у деяких випадках, довжини вихідного речення, а відтак і прагнення якнайточніше відтворити синтаксичний малюнок першотвору. Найчастіше таке об'єднання здійснюється за допомогою безсполучникового зв'язку, проте з використанням певних орфографічних знаків (:), (:):

Разом з заданою вражливістю нервових людей зростає їхній егоїзм; співчувати чужим гризотам вони незугарні, зате зі своїми носяться, як дурень з писаною торбою: Франсуаза бідкалася, тільки-но щось дошкуляло їй, зате вернула носа від мого болю, а то мені ще, чого доброго, полегшає від того, що моему горю співчують, що мое горе бачать [15, с. 5].

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Борисова О.В. Трансформація вербалізації в англо-українському перекладі [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / О.В. Борисова – К., 2005 Режим доступу: www.lib.ua-ru.net/diss/cont/336202.html
3. Гетьман З.А. Изменение объема предложения при переводе // Теория і практика перекладу / З.А.Гетьман. – К.: Вища шк., 1979. С. 43-52.
4. Золотова Г.А. Роль ремы в организации и типологии текста // Синтаксис текста: сб. ст. / Г.А.Золотова АН СССР. Ин-т рус. яз.; отв. ред. Г.А.Золотова. – М.: Наука, 1979. – С. 113-133.
5. Казакова Т.А. Практические основы перевода : учеб. пособие / Т.А.Казакова. – СПб.: Союз, 2003. – 320 с.
6. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську : навчальний посібник-довідник для студ. вищ. навч. закл. освіти / В.І.Карабан, Дж.Мейс – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
7. Кириллова М.Д. Длина и структура предложения в оригинале и переводе англоязычного художественного текста: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание и теория перевода" / М.Д.Кириллова. – Одесса, 1987. – 15 с.
8. Кузьміна К.А. Трансформація номіналізації в

- англо-українському та українсько-англійському напрямках перекладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / К.А.Кузьміна. – К., 2004. – 21 с.
9. Левицкая Т.Р. Теория и практика перевода с английского языка [Электронный ресурс] / Фитерман А.М. – Режим доступа: www.classes.ru/.../132.Levitskaya-Fiterman/.
  10. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода (на материале испанского языка): монография / З.Д.Львовская. – М.: Высш. шк., 1985. – 232 с.
  11. Матузкова Е. П. Перераспределение границ предложения ИСФЕ в переводе // Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста: сб. науч. тр.; отв. ред. В.А.Кухаренко / Е.П.Матузкова, М.Д.Шеховцева, А.А.Фролов. – Одес. гос у-т, 1986. – С. 81- 87.
  12. Мушніна О.О. Граматичні особливості українського перекладу англomовної науково-технічної та художньої прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / О.О.Мушніна. – К., 2006. – 20 с.
  13. Ольшанская Н.Л. Синтаксис авторской речи в оригинале и переводе // Контрастивное исследование оригинала и перевода художественного текста: Сб. науч. тр. / Н.Л.Ольшанская, Н.М.Балаян; Отв. ред. В.А. Кухаренко – Одес. гос. у-т, 1986. – С. 69–75.
  14. Осадчук Р.П. Особливості перекладу художнього тексту з ускладненим синтаксисом (на прикладі прози Марселя Пруста) // Теорія і практика перекладу / Р.П.Осадчук. – К.: Вища шк., 1992. – Вип. 18. – С. 129–137.
  15. Пруст М. У пошуках втраченого часу // Твори: у 7 т. / М.Пруст; пер. із фр. А.Перепаді. – Т.3: Германська сторона I, II. – К.: Юніверс, 1999. – 480 с.
  16. Пруст М. У пошуках втраченого часу // Твори: у 7 т. / М.Пруст; пер. із фр. А.Перепаді. – Т.4: Содом і Гоморра. – К.: Юніверс, 2000. – 440с.
  17. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В.Федоров. – М.: Высш. шк., 1983. – 303 с.
  18. Федотова Н.О. Суб'єктні трансформації в англо-українському перекладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / Н.О.Федотова. – К., 2008. – 20 с.
  19. Якуб'як М.В. Особливості перекладу французьких безособових речень // Теорія і практика перекладу / М.В.Якуб'як. – К.: Вища шк., 1991. – Вип. 17. – С. 126–133.
  20. Proust M. A la recherche du temps perdu / M.Proust. – P.: Bookking international, 1994. – Vol. 3: Le côté de Guermantes – 607 p.
  21. Proust M. A la recherche du temps perdu / M.Proust. – P.: Éditions Gallimard, 1988. – Vol. 4: Sodome et Gomorrhe. – 650 p.
  22. Tcherednychenko O. Théorie et pratique de la traduction. Le français / O. Tcherednychenko, Y.Koval. – K. : Lybid, 1995. – 320 p.

Different ways of reproduction of the syntactic structure in the psychological prose of M.Proust in Ukrainian literary translation have been observed. Have been indicated syntactic transformations for transferring the characteristics of the French syntactic constructions.

Key words: *syntactic structures, sentence length, syntactic transformations.*

Рассмотрены различные способы воспроизведения синтаксического строя психологической прозы М.Пруста в украинском художественном переводе. Выявлены синтаксические трансформации для передачи особенностей и функций синтаксических построений исходного текста в переводе.

Ключевые слова: *синтаксические структуры, длина предложения, синтаксические преобразования.*